

European
Commission

SOCIÁLNÍ PODNIKY A JEJICH EKOSYSTÉMY V EVROPĚ

Shrnutí národní zprávy
ČESKÁ REPUBLIKA
Eva Fraňková

Plné znění národní zprávy i její české shrnutí jsou součástí studie „Sociální podniky a jejich ekosystémy v Evropě“ a poskytují přehled o situaci sociálních podniků v České republice na základě dostupných informací k prosinci 2018 (pokud není uvedeno jinak). Zpráva popisuje historické pozadí a současné podmínky rozvoje sociálních podniků v České republice a také jejich koncepční, daňový a právní rámec. Zahrnuje odhad počtu existujících sociálních podniků, popisuje jejich ekosystém a diskutuje některé perspektivy jejich budoucího vývoje.

Zpráva je výsledkem projektu financovaného programem Evropské unie pro zaměstnanost a sociální inovace „EaSI“ (2014-2020). Další informace naleznete na adrese: <http://ec.europa.eu/social/easi>

Plná citace originálu:

European Commission (2019): *Social Enterprises and their Ecosystems in Europe. Updated Country Report: Czech Republic*. Author: Eva Fraňková. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at <https://europa.eu/!Qq64ny>

Shrnutí

Historické pozadí a současnost

Historické kořeny sociálních podniků (SP) v České republice sahají zhruba do poloviny 19. století, kdy vznikala první výrobní družstva, svépomocná sdružení a spolky. Tyto organizace se zaměřovaly mimo jiné na finanční, spotřebitelskou a výrobní vzájemnou pomoc a svépomoc. V období jejich vrcholného rozkvětu před druhou světovou válkou působilo v Československu například více než 16 500 aktivních družstev. Během následujícího období komunistického režimu (1948–1989) část spolků a družstev přežila, ztratila však svou autonomii a demokratickou strukturu založenou na participaci zdola. Dopady režimu na česká družstva a neziskové organizace byly nadále patrné i po jeho zániku. Levicové myšlenky a kolektivní iniciativy byly do značné míry zdiskreditovány a klíčovými prvky post-komunistické politiky se stalo nekritické prosazování soukromého vlastnictví, volného trhu a ekonomického zisku. I za těchto podmínek občanská sdružení/spolky, družstva a náboženské organizace po sametové revoluci postupně oživily své aktivity, které rozšířily o sféru sociální práce a humanitární pomoci. Potenciál církevních organizací ve sféře sociálního podnikání pak v poslední době vzrostl v důsledku nedávno započatého procesu církevních restitucí.

Pojmy sociální ekonomika a sociální podnikání začaly pomalu pronikat do veřejné diskuse až po roce 2000. Povědomí o nich postupně narůstalo po vstupu České republiky do Evropské unie (v roce 2004) a posílilo se zejména v průběhu posledního desetiletí. Hlavním impulsem v tomto procesu byla dostupnost evropských dotací pro sociální podniky, které v ČR administruje především Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). I když byly z evropských dotací doposud podporovány především integrační sociální podniky, spektrum činností sociálních podniků v České republice je mnohem širší a zahrnuje například i komunitně či environmentálně zaměřené iniciativy. Výzva pro budoucnost sociálních podniků spočívá v uznání této pestrosti sociálních podniků, a také v poskytování podpory nejen širokému spektru vlastních sociálních podniků, ale také jejich zastřešujícím a podpůrným organizacím a případně i aktivitám místních samospráv v této oblasti.

Definice, právní rámec a daňové podmínky

Tato studie vymezuje sociální podniky na základě pracovní definice Evropské unie. V kontextu této definice a dle dostupných výzkumů využívají sociální podniky v České republice (z valné většiny) osm různých právních forem. Z nich pouze jedna právní forma – sociální družstvo – může být interpretována jako tzv. ex lege sociální podnik (tj. takový, u něž splnění charakteristik sociálního podniku je dané již jeho legislativním nastavením). Všechny ostatní sociální podniky jsou kvalifikovány jako tzv. de facto

sociální podniky (tj. takové, které v praxi mohou, ale ze své legislativní podstaty nemusí plnit charakteristiky SP); tyto zahrnují: spolky, obecně prospěšné společnosti, zapsané ústavy, nadace, církevní právnické osoby, družstva (jiná než sociální družstva) a společnosti s ručením omezeným. Vedle výše zmíněné pracovní definice EU existuje v českém kontextu definice sociálního podniku, kterou vytvořila TESSEA ČR (dříve neformální platforma, nedávno transformovaná na členskou organizaci) a která byla přijata širokým spektrem stakeholderů, včetně MPSV. Česká definice je do značné míry v souladu s pracovní definicí EU, hlavní rozdíl mezi nimi spočívá v explicitní přítomnosti environmentálního a lokálního rozměru v českém souboru principů.

Co se týče právního rámce, v roce 2014 započala příprava zákona o sociálním podniku, který je v současnosti rozpracován do podoby paragrafového znění; současný návrh by měl v blízké budoucnosti vstoupit do mezirezortního projednání. V nepřítomnosti tohoto zákona hrají významnou roli v regulaci českých sociálních podniků další zákony, např. nový Občanský zákoník, který vstoupil v platnost v roce 2014 a přinesl významné změny v definici několika neziskových právních forem, a který také, i když jen velmi obecně, vymezuje status veřejného prospěchu. Specifický zákon podrobněji definující status veřejné prospěšnosti byl v minulosti připravován, ale nebyl nakonec schválen; zákon o dani z příjmů pak definuje užší pojem „veřejně prospěšného daňového poplatníka“. Co se týče neziskových organizací (NO), ty mohou v ČR ze zákona vykonávat ekonomickou činnost, ale jen jako sekundární aktivitu a případný zisk musí být reinvestován zpět do naplňování jejich primárního, obecně prospěšného cíle. Pro sociální podniky v České republice neplatí žádné zvláštní daňové výhody, a to především z důvodu neexistence jejich právního vymezení. Neexistují ani žádné systematické daňové výhody pro začínající (start-up) podniky. Pro sociální podniky jsou relevantní zejména obecně platné daňové výhody pro veřejně prospěšné daňové poplatníky, pro dary neziskovým subjektům, a opatření v oblasti aktivní politiky zaměstnanosti – zejména zaměstnávání osob se zdravotním postižením.

Mapování

Na základě kombinace expertních odhadů a výsledků několika nedávných průzkumů sociálních podniků v ČR byl celkový počet potenciálních sociálních podniků v České republice odhadnut na necelých 3 800 podniků; dle tohoto odhadu počet SP od roku 2014 do roku 2018 mírně vzrostl. Odhad je založen na vymezení SP dle pracovní definice EU. Z hlediska jednotlivých právních forem studie uvádí, že sociální družstvo jako jediná právní forma zahrnuje 100% sociálních podniků (tzv. ex lege typ SP), jejich absolutní počet je ovšem velice nízký – cca 30 podniků v roce 2018. Další právní forma s poměrně vysokým podílem potenciálních sociálních podniků je obecně prospěšná společnost (o.p.s.), u níž lze odhadnout, že přibližně 50% ze všech existujících o.p.s. splňuje evropskou pracovní definici; v absolutních číslech pak o.p.s. představují nejpočetnější skupinu (kolem 1 500 potenciálních SP). U ostatních právních forem je

odhadované procento významně nižší, i když v absolutních číslech představují zejména družstva, spolky, církevní právnické osoby a společnosti s ručením omezeným relativně vysoký počet sociálních podniků (pro každou zmíněnou právní formu několik set). Odhadovaný počet nadací a zapsaných ústavů splňujících evropskou pracovní definici SP je zanedbatelný. Je důležité říct, že podle dostupných českých výzkumů (které pracují s definicí SP dle TESSEA) a dle expertních názorů několika oslovených stakeholderů se odhadované počty sociálních podniků v České republice pohybují v nižších číslech, většinou mezi 400 a 600 potenciálních SP.

Pokud jde o oblast činnosti a o další charakteristiky potenciálních sociálních podniků v České republice, jsou pro jednotlivé právní formy k dispozici pouze dílčí statistická data. Bohatší zdroj informací představuje několik nedávných výzkumů sociálních podniků založených na definici TESSEA, které ovšem nejsou strukturovány podle právních forem, a většina z nich pokrývá pouze určitou část českých sociálních podniků (především těch integračních). Podle těchto výzkumů jsou dvě nejčastější cílové skupiny SP v ČR lidé se zdravotním postižením a dlouhodobě nezaměstnaní – skupiny, jejichž zaměstnávání je systematicky podporováno z veřejných zdrojů. Sociální podniky dle těchto výzkumů často kombinují více cílových skupin a také široké spektrum ekonomických činností. Jako příklad takto širokého záběru může sloužit jedna z případových studií v této zprávě, podnik Etincelle. Podle těchto výzkumů spadá většina českých sociálních podniků do kategorie malých podniků s přibližně 15 zaměstnanci a ročním obratem kolem 5 milionů Kč; více než polovina zkoumaných sociálních podniků pak vykázala v posledních 1 – 2 letech zisk.

Ekosystém

Mezi klíčové aktéry tzv. ekosystému českých sociálních podniků patří MPSV, několik dalších veřejnoprávních institucí, zastřešující organizace TESSEA ČR, několik aktivních regionálních a místních sítí a podpůrných iniciativ, několik vysokých škol působících ve výzkumu i vzdělávání, dvě obchodní banky nabízející programy zaměřené na sociální podniky a několik podnikatelských inkubátorů. Navzdory relativně velkému počtu i širokému spektru těchto aktérů bohužel sektor jako celek stále postrádá širší politickou a veřejnou podporu na jedné straně a dostatečně silné střešové organizace s výraznou vyjednávací pozicí na straně druhé.

Finanční podpora zaměřená specificky na sociální podniky v České republice pochází především z veřejných zdrojů, většinou grantových schémat spravovaných MPSV. To nicméně oznámilo připravované změny ve formě této podpory – stávající grantové schéma bude ukončeno v polovině roku 2019 a budoucí podpora SP bude mít formu úvěrů. Kromě specifických výzev mohou sociální podniky v ČR využívat i další zdroje, například programy podporující malé a střední podniky, existující síť regionálních inovačních center nebo výzvy Technologické agentury ČR (TAČR), která financuje

aplikovaný výzkum ve spolupráci se soukromým sektorem. Neziskové právní formy SP pak mohou čerpat další veřejné zdroje určené pro neziskový sektor. Pro integrační sociální podniky (nehledě na konkrétní právní formu) představuje další možný zdroj příjmů veřejná podpora zaměstnávání osob se zdravotním postižením, případně další nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. V oblasti odpovědného zadávání veřejných zakázek stále existuje značný (dosud nevyužitý) potenciál, v posledních letech v této oblasti postupně přibývá příkladů dobré praxe.

Výhledy do budoucna

Obecně lze říci, že sociálním podnikům (zejména těm integračním) se v České republice v posledních letech celkem daří. Existuje relativně široký konsensus ohledně definice a principů sociálních podniků, které vyvinula TESSEA a které v upravené formě využívá MPSV a další stakeholderi. Zároveň byl podpořen vznik a rozvoj mnoha (převážně integračních) SP z dostupných zdrojů veřejné podpory – zejména z evropských fondů. Problematické oblasti představuje podle názoru oslovených stakeholderů pomalý proces legislativního vymezení sociálních podniků, nejistota ohledně budoucnosti jejich veřejné finanční podpory, nedostatek širší politické podpory a také jejich nedostatečné uznání ve většinové společnosti. Naopak příležitosti pro budoucí rozvoj sociálních podniků spočívají dle názoru oslovených stakeholderů ve vytvoření národní strategie a akčního plánu, který by mohl celý sektor podpořit jak interně (za předpokladu aktivního zapojení zúčastněných stran), tak externě (systematičtější podporou a rozvojem prioritizovaných činností).

Další výzva spočívá v uznání a vytvoření modelů podpory pro celé spektrum činností sociálních podniků, které umožní plné využití jejich potenciálu. Jak tradiční oblast pracovní integrace, tak další oblasti aktivit sociálních podniků – například místní produkce a distribuce potravin, etická gastronomie, bezobalové obchody a další představují slibné směry a nabízí příklady dobré praxe. Environmentální, komunitní a případně i obecní sociální podniky tak mohou vzkvétat společně s těmi tradičnějšími zaměřenými na sociální oblast a charitativní činnost.

Čtyři případové studie uvedené v této zprávě ilustrují některé z výše zmíněných nových trendů: Diakonie Broumov, sociální družstvo zaměřené na recyklaci a opětovné využití, zaměstnává místní znevýhodněné občany; integrační sociální podnik Etincelle provozuje integrační bistra, kavárny a pekárny, ale také zajišťuje provoz sociální farmy, úklid veřejných prostor a další činnosti; pražírna kávy Fair & Bio kombinuje pracovní integraci se zaměřením na ochranu životního prostředí a fair trade; a spolek Bike Kitchen Brno provozuje DIY (Do-It-Yourself) dílnu pro cyklisty a přidružený neformální komunitní prostor.

Jak to vyjadřuje heslo jednoho z uvedených sociálních podniků: „Normální je být různý.“

ČESKÁ
REPUBLIKA

